

«О ПРЕДАНИИ РЕВОЛЮЦИОННОМУ СУДУ...». МИХАЙЛО МУРАВЬОВ ПРО ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛ-КОМУНІЗМУ

Андрій ЗДОРОВ

29 січня український політикун за встановленою традицією відзначив чергову річницю бою під Крутами з російськими більшовиками у 1918 р. При цьому мало хто звертає увагу на те, що командувала цими «більшовиками» людина, яка ніколи не належала до партії більшовиків. Так, Михайло Артемович Муравйов, підполковник царської армії, який ще влітку 1917 р. формував ударні батальйони для Керенського, на початку 1918 р. називав себе лівим есером, у липні підняв повстання проти уряду Леніна й оголосив війну Німеччині, а 11 липня 1918 р. був застрелений більшовиками у Сибірську при арешті¹.

Документ, що привернув нашу увагу, написаний на початку березня 1918 р. 1 березня до Києва вступили війська Німеччини, Австро-Угорщини та Української Центральної Ради, а 3 березня у Бресті було підписано знаменитий Брестський мирний договір, згідно з яким радянська Росія брала на себе серед іншого зобов'язання вивести з України всі свої війська. Штаб Муравйова перебував у той час в Одесі, куди він був направлений для боротьби з наступом на Бесарабію румунських інтервентів. Водночас Муравйов продовжував стежити за ситуацією у столиці України, із здобуттям якої 26 січня 1918 р. пов'язаний пік його слави й могутності. Оцінка ним ситуації ніколи не публікувалася у радянській літературі, й це не випадково, бо вона різко відрізняється від створених там образів героїчної оборони Києва від німців. Наводимо документ повністю мовою оригіналу.

«В Петроград. Председателю Совета Народных Комиссаров. Главковерх Крыленко. Военно Подвойскому. Наркому Антонову.»²

Сообщаю о занятии Киева почти без боя гайдамаками, австрийцами, украинцами и другим сбродом. Причины такового легкого падения Киева послужили: полная дезорганизация Советской власти на Украине в лице Народного Секретариата»³. Личное самолюбие, интриги.

Коцюбинский открыто заявил, что он [не] признает Главковерха Крыленко и считает его одной фикцией и что он один является главковерхом на Украине. Это внесло громадную деморализацию в

войсках Юго-Западного фронта, которые оставили Киев. Кроме того узкий национализм и местный патриотизм, выражающийся в том, что все, что есть на Украине, принадлежит не федерации, а Украине, вследствие чего армии не получали положенного им снабжения. Потом создание разных верховных командных комиссий довершило окончательно их дезорганизацию и деморализацию как власти, так и армии.

Я неоднократно доносил вам, что Коцюбинский помимо меня вмешивался в дела северных армий, считая их почти что украинскими. Между тем мы подчинены верховной русской румынской коллегии. Вмешательство их выразилось в отдаче помимо меня приказа советским северным армиям и в плетении интриги среди самозвано собравшегося комитета первой советской красногвардейской армии, который деморализовал эту славную армию и совершенно разложил. Мне пришлось заново создать новую, которая сейчас доблестно дерется с румынами. Самозванный же армейский комитет, который не является выразителем армии, ибо те части, выразителем которых он является, распущены [и] не входят в состав первой армии, бросил армию и неизвестно где находится, деморализуя глубокий тыл. Во главе этого комитета стоит некий Моисеев и Липидус, называющие себя якобы большевиками, а по моему мнению, изменники Советской власти и революции.

В завершение всего по приказу Коцюбинского этот комитет арестовал по дороге командира первой советской армии Егорова, который ехал в Петроград по вызову Совета Народных Комиссаров для получения высшего назначения.

Вот та печальная картина, которую я нарисовал вам. Плоды работы Коцюбинского. Прошу вас о предании революционному суду Коцюбинского, Моисеева и Липидуса как не признавших Советской власти в лице главноверха Крыленко и центральной советской власти. Кроме того прошу их предать партийному суду. Заявляю, что потеря Украины – это результат работы Коцюбинского и некоторых других секретарствовавших на узко националистических точках зрения [так в тексте – А. З.]. По украинским делам вам предоставит доклад главноюз Гузарский. Я собираюсь на Киев, как только покончу с румынами.

Главнокомандующий Муравьев.

№ 001807¹⁴.

Документ дає дуже яскраву відповідь на питання про причини поразки Радянської влади в Україні навесні 1918 р., й здачі Києва зокрема. Наступу німецько-австрійських військ нічого було протиставити, оскільки серед керівництва червоних йшла боротьба за владу. Юрій Коцюбинський, призначений ЦВК Рад України головнокомандуючим «всіма військами Української республіки» 19

е того
м, что
раине,
Тотом
конча-
рмиш.
меня
скими.
легши.
зання
звано
рмиш,
ажил.
стно
порый
порых
росил
главе
себя
части
тет
рова,
саров
боты
обин-
сти в
роме
теря
ругих
[так
клад
чу с
вьев.
07"¹⁴.
чини
иева
оти-
ба за
аїни
» 19

січня 1918 р.⁵, намагався взяти під контроль радянські війська, які підпорядковувалися Муравйову. У нього були на це підстави. Ще 23 січня (5 лютого) радіотелеграма Ради Народних Комісарів «Всім, всім, всім» за підписом Леніна повідомляла: «*Советские войска вступили в Киев 16 января. Войсками руководил заместитель народного секретаря по военным делам Шахрая Юрий Коцюбинский. Киевский гарнизон со всей артиллерией соединился с войсками Коцюбинского и объявил Киевскую Раду (Винниченко-Порш) низложенной. Всеми покинутый Генеральный Секретариат Киевской Рады во главе с Винниченко скрылся*»⁶.

З іншого боку, Ленін та його колеги по уряді були цілком свідомі того, що радянськими військами командував не Юрій Коцюбинський, а Михайло Муравйов. 14 лютого вождь відправив телеграму: «*Киев. Главнокомандующему Муравьеву. Если не будет иного распоряжения от Антонова, действуйте как можно энергичнее на Румынском фронте по соглашению с Раковским и его комиссией*»⁷. 17 лютого, повідомляючи В. Антонову-Овсенку рішення РНК про відправку «головнокомандуючого Муравйова та його північної армії» на Румунський фронт, Ленін пише: «*Мы ни на минуту не сомневаемся, что доблестные герои освобождения Киева не замедлят исполнить свой революционный долг*»⁸.

Російські білогвардійці, що перебували тоді у Києві, писали: «Українськими більшовицькими військами командував Юрій Коцюбинський»⁹. Йому перш за все підпорядковувалися загони червоного козацтва, які підтримували порядок у місті¹⁰. Однак в місті розташовувалися ще й війська двох революційних армій, підпорядковані Муравйову. Хоч обидві ці армії налічували близько 8,5 тис. осіб, але співіснування поруч двох військових влад викликало постійні конфлікти. Таке суперечливе становище не могло тривати довго. Юрій Коцюбинський, відчувши підтримку ЦВК Рад України та Народного Секретаріату, а також армійського комітету 1-ї революційної армії, вирішив надати декларації реального змісту й стати дійсним головнокомандуючим Української Робітничо-Селянської Республіки. Це, в свою чергу, викликало конфлікт із Муравйовим, арешт командувача 1-ї армії Павла Єгорова, який відмовився йому підкорятися, а також слідство, розпочате Московським комітетом РКП(б) за скаргою Муравйова.

Причому до числа українських націоналістів потрапили старий російський більшовик Сергій Мойсеев, що особисто знав Леніна по партійній школі в Лонжюмо (Франція)¹¹, його товариш, московський більшовик Юхим Лапідус. Їх провина полягала у тому, що вони наприкінці січня 1918 р. провели з'їзд представників червоногвардійських загонів, які наступали на Київ у складі 1-ї революційної

радянської армії, де був обраний армійський комітет (голова – С. І. Мойсеев, секретар – Ю. І. Лапідус)^{1 2}. Цей комітет намагався покласти край самодурству Муравйова, його закликав до мародерства й безпідставним розправам зокрема. Особливе обурення Муравйова викликали зв'язки армійського комітету 1-ї армії з українським радянським урядом.

Між іншим, фактичний голова Народного Секретаріату-народний секретар внутрішніх справ Євгенія Бош пропонувала Мойсееву навіть заарештувати Муравйова. Пізніше на слідстві у Москві С. Мойсеев свідчив: *«Народный Секретариат вышел к нам с выяснением о том, какие отряды могли бы остаться в Киеве. Мы указали, какие отряды можно было бы оставить для защиты секретариата. Мы сносились с Народным Секретариатом по делу Муравйова конспиративно, и народный секретарь внутренних дел Е. Бош предложила нам арестовать Муравйова, что одобрили народные секретари Бакинский и Затонский, а затем к этому присоединился Коцюбинский»*^{1 2}. Натомість Муравйов оголосив Мойсеева й Лапідуса поза законом і видав наказ про їх арешт.

Леніну довелося особисто розслідувати наслідки своєї подвійної політики в українському питанні. Наприкінці березня 1918 р. він змушений був навіть провести очну ставку Муравйова та Мойсеева^{1 3}. На жаль, протокол цієї очної ставки до цього часу не знайдено. Та навряд чи вона була на користь головнокомандуючого. У квітні того ж року Муравйов, за особистим розпорядженням Держинського, був заарештований й кинутий до Таганської в'язниці. Револуційний трибунал при Всеросійському Центральному Виконавчому Комітеті майже півтора місяця розглядав його справу.

Проте заколот чехословацького корпусу в Поволжі змусив більшовиків знову звернутися до послуг Муравйова як військового спеціаліста. Слідча справа була припинена „за відсутністю складу злочину». Муравйов отримав нове високе призначення – головнокомандуючий Східним фронтом. Але старі образи не забув. Скориставшись повстанням лівих есерів у Москві, він підняв заколот у Симбірську, заявляючи про непідкорення уряду Леніна. Цей заколот був придушений так само швидко, як і у Москві, а сам головнокомандуючий убитий при спробі вчинити опір під час арешту.

Документ, наведений нами, вказує на витоки явища, яке пізніше назвуть українським націонал-комунізмом. Люди, яким на практиці довелося втілювати публічно заявлений більшовиками принцип права націй на самовизначення, самі відмовилися вважати його фікцією й намагалися наповнити реальним змістом, тим більше, що це було пов'язане з їх владними повноваженнями. Те, що національні почуття відігравали тут далеко не головну роль, вказує національний склад

звинувачених Муравйовим: Коцюбинський – українець, Мойсеев – росіянин, Лapidус – єврей. Декларативний суверенітет українського Радянського уряду вони під тиском революційних мас знизу намагалися підкріпити справжньою військовою силою. А це в свою чергу викликало звинувачення у націоналізмі та зраді Радянської влади. Шлях, який вони лише почали, згодом пройдуть Василь Шахрай та Сергій Мазлах, Християн Раковский та Микола Скрипник...

1. Гриневич В. А., Гриневич Л. В. Слідча справа головнокомандувача радянських військ в Україні М. А. Муравйова: Документована історія. – К., 2001. – С. 38.
2. Адресати телеграми: голова Ради Народних Комісарів РСФРР Володимир Ульянов-Ленін, Верховний головнокомандуючий Микола Криленко, народний комісар по військових справах Микола Подвойський та народний комісар по боротьбі з контрреволюцією на Півдні Росії Володимир Антонов-Овсеєнко.
3. Так називався перший український радянський уряд, обраний Центральним Виконавчим Комітетом Рад України після I Всеукраїнського з'їзду Рад у Харкові у грудні 1917 р.
4. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 57, оп. 2. – Спр.76. – Арк.71-72.
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.1, оп.1. – Спр.3. – Арк. 40.
6. Декреты Советской власти. – Т. 1. – М., 1957. – С. 402.
7. Ленин В. И. Полное собрание сочинений. – Т. 50. – М., 1975. – С. 41.
8. Там же. – С. 365.
9. Малая Русь. Война украинцев с большевиками. 1 ноября 1917-17 февраля 1918 г. – Вып. 2. – К., 1918. – С. 23.
10. Там же. – С. 79.
11. Ленин В. И. Полное собрание сочинений. – Т. 48. – С.141, 498; Мойсеев С. И. Полк рабочей Москвы. – М., 1960. – С.102-106; Подляшук П.И. Повесть о рядовом революции. – М., 1982. – С.123-129.
12. Гриневич В. А., Гриневич Л. В. Слідча справа головнокомандувача радянських військ в Україні М. А. Муравйова: Документована історія. – К., 2001. – С. 86.
13. Там само. – С. 194.
14. Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника. – Т. 5. – М., 1975. – С. 336, 339.